

TÜRKÇEDE VE ALMANCADA SES BENZEŞİMİ

Adnan ALDEMİR ¹

ÖZET

Ses benzeşimi (Lat. assimilare “benzer kılmak”, Akkomodation, benzeşim, erime (Verschmelzung) ve geçiş (Überführung), bir başka deyimle asimilasyon, dildeki pragmatik olarak zordan kolaya doğru geçişi ifade eden ses değişimi ve benzeşim olayıdır. Bu genel olarak artsüremli (diachronisch) olarak dildeki değişimle birlikte gerçekleşebildiği gibi, aynı zamanda eşsüremli (synchronisch) olarak da gerçekleşebilmektedir. Türkçe ve Almanca farklı dil ailelerine ait olmasına karşın bu ses değişiminde çoğu kez benzer ve bazen de farklı ses değişim özelliklerine sahiptir. Ses değişim türleri genizsi benzeşim, genizsileşme, damaksılaşma, ileriye doğru benzeşim, geriye doğru benzeşim, ünlüler arası ötümlüleşme, ünlü uyumu, son ünlü silinmesi, son ses düşmesi, iç ses düşmesi, ses türemesi, ön türeme, iç türeme, son türeme, göçüşme, yer değiştirme, hece düşmesi, benzeşmezlik, aykırılaşma, ikileme, tekleşme, kaynaşma, iki ünlünün yan yana gelmesi, orta hece ünlüsünün değişmesi, yuvarlaklaşmadır. Bir dilin temel yapı taşları olan sesler, yine o dilin temel ses kuralları içerisinde ahenkli bir biçimde bulunmakta; kök, ek, hece, sözcük ve sözcük gruplarını oluşturmaktadır. Bu oluşumda birbirlerinden oldukça etkilenmektedirler. Bir dilin doğru kullanımı ve anlaşılması, bir kısmı ağız ve şivelerde görülen ses değişim olaylarını iyi bilmekle mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Ses benzeşimi (asimilasyon), artsüremli, eşsüremli, pragmatik, ses değişimi

---

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, adnan.ald@mynet.com

THE ASSIMILATION IN GERMAN AND TURKISH

Aldemir, Adnan. "Türkçede ve Almancada Ses Benzeşimi". *idil* 2.10 (2013): 116-131.

Aldemir, A. (2013). Türkçede ve Almancada Ses Benzeşimi. *idil*, 2 (10), s.116-131.

ABSTRACT

Sound affinity (Lat. assimilare "to make similar", Akkomodation, assimilation, melting (Verschmelzung) and transition (Überführung), in other words assimilation is voice change and simulation event in the language, which represents the pragmatic transition towards simplicity from complexity. This generally takes place in (diachronic) changes as well as the language, but also (synchronic) occurs. Turkish and German, although belonging to different language families, have mostly similar and sometimes different sound change features. Nasal types of sound change simulation are nasalisation, palatalisation, forward simulation, backward simulation, seniorisation between vowels, vowel harmony, latest vowel deleting, the last vowel drop, drop of inner vowel, sound derivation, the pre-derivation, the inner derivation, the last derivation, methathesis, displacement, drop of syllables, dissimilation, anomaly, reiterative, degemination, cohesion, coming side by side of two vowel, change and rounding of the middle syllable vowel. Sounds that are the basic building blocks of a language, however, are consistent within the confines of the basic sound rules of the language, and they form roots and affixes, syllables, words and phrases. This formation is quite impressed with each other. Proper usage and understanding of a language are possible through knowing well the sound change events which seen in accents and mouths.

Keywords: assimilation, diachronic, synchronic, pragmatic, phonetic change.

1. Giriş

Ses benzeşimi (Lat. assimilare “benzer kılmak”, Akkomodation, benzeşim, erime (Verschmelzung) ve geçiş (Überführung) anlamlarına gelir. Fonolojide bu kavram çoğunlukla Koartikulation (artikulatorik basitleşme) yoluyla oluşan dildeki ses değişimi olarak tanımlanır. DUDEN Fremdwörterbuch’a göre “As|si|mi|la|ti|on die; -,en <»Benzer kıma«>: 1. a) benzeşim, uyum; b) Bir ünsüzün bir başkasına uyumu (.örn. Almanca sözcük Lamm Orta Yüksek Almanca lamb’dan gelir)”. Burada b ünsüzünün m ünsüzü ile ses benzeşim olayı söz konusudur. Ses benzeşimi Vardar’a (1982: 42) göre “Bir sesin söz zincirinde kendisinden önce ya da sonra gelen bir başka sesle birlikte bulunmasından doğan ve birinden öbürüne özellik aktarımı yoluyla gerçekleşen değişim” olayına verilen addır.

Almanca ve Türkçede aşağıda karşılaştırmalı olarak ele alınan ve analiz edilen şu benzeşim türleri vardır:

2. BENZEŞİM TÜRLERİ

2.1 Genizsileşme

“Genizsileşme (Nasalisierung) ağız kapalı olmaksızın seslerin çıkarılmasında genizin bu olaya katılması (Örn. "Chance" sözcüğünde hemen yanında bulunan nasal ses /n/ önündeki /a/ ünlüsündeki gibi.)” (<http://www.mediensprache.net/de/basix/lexikon/index.aspx?qu>)

Nasal seslerden önce gelen ünlüler genizsileşir.

Türkçede

ben, sen, şen, Cem
bın, sın, cın, kın
kın, can, kan, şan
hem, kem, dem, ham

Almancada

Bahn, Hahn, Huhn, Ruhm, Lohn, krumm
Freundin, Lehrerin, Ärztin, hin, rennen
Leistung, Übung, Verantwortung
Form, Norm, Kern, Gehirn, Birne, Lehm

2.2 Genizsi Benzeşim

Genizsi benzeşim (Nasale Assimilation) olayında Türkçede /n/ ünsüzü /m/ ünsüzüne benzeşir. Genel olarak /p/ ve /b/ ünsüzlerinden önce gelen /n/ ler /m/ye dönüşür. Böyle bir benzeşim Almancada da görülmektedir.

Türkçede

onbir → ombir

canbaz → cambaz

binbir → bimbir

Almancada

haben → [ha:bm]; kappen → [kapm]

“Wappen → [vapm]” (Martens, 1965:237)

Sappen → [sapm] Mappen → [mapm]

2.3 Damaksılaşma

Damaksılaşma (Palatasierung) “Çevre seslerinin çıktığı yere (Artikulationsort) uyum nedenlerinden dolayı dil arkasının gerilmesi ile sert damak doğrultusunda bir sesin çıktığı yere bağlı olarak değişimdir.”

(<http://www.mediensprache.net/de/basix/lexikon/index.asp?qu>)

Türkçede

kağıt → kâğıt

layık → lâyık

Almancada

lesen → lesen [le:sən]

gehen → gehen [ge:ən]

nehmen → nehmen [ne:mən]

Almancada /h/ ünsüzünün önünde duran /e/ ünlülerinde incelleme (Erhellung) olayı sonucunda Türkçe /i/ sesi gibi telaffuz edildiği görülmektedir.

2.4 İleriye Doğru Benzeşim

İleriye doğru benzeşim (Progressive Assimilation), bir sözcük ya da bir sözcük grubundan önce gelen bir sesin kendinden sonra gelen bir sesi etkilemesi olayıdır. Almancada tek heceli sözcüklerin çoğullarıyla kelimelerin ilk sesiyle son sesinde görülür. Aksan'a (1998: 1) göre ileri doğru benzeşim her ünlünün kendinden

önce gelene benzeşmesi, öyle ki bir sözcüğün her ünlüsünün buna ilişkin olarak bir uyum içinde olması şeklinde tanımlanır.

Türkçede

dinlenmek → dinnenmek

eşya → eşşa

inlemek → innemek

Almandada

dasselbe [sz] → [ss]

Häus → Häuser; Ball → Bälle

das Siebengebirge [sz] → [ss]

Buch → Bücher

Huhn → Hühner

Almandada

“setzt sich [tz] → [ts]

zum Beispiel [mb] → [mm]

frisch sein [ʃz] → [ʃs]

Bundes [nd] → [nn]

umbenennen [mb] → [mm] ,, (Kohler, 1977: 217, 218)

2.5 Geriye Doğru Benzeşim

Geriye doğru benzeşim (Regressive Assimilation) bir sözcük ya da bir sözcük grubundan sonra gelen bir sesin kendinden önce gelen sesi etkilemesi olayıdır. Rothenhagen’a (2002: 36, 39) göre “İleriye doğru benzeşim, ilk sesin bir sonraki sesi etkilemesi olayıdır. Geriye doğru benzeşim ise, ikinci sesin önceki sesi etkilemesi olayıdır.”

Türkçede

kazsın → kassın

bu ile → böyle

şu ile → şöyle

o ile → öyle

Almandada

Signal [gn] → [ɲn]

werden [dn] → [nn]

Türkçede “bu ile” örneğinde olduğu gibi, ön sesli olan /e/ art sesli olan /u/ yu /ö/ ünlüsüne dönüştürür.

Almanca örneklerde görüldüğü gibi “Nasal sesinin önündeki ötümlü patlamalı ünsüz nasal sesine dönüşebilir.” (Kohler, 1977:210)

2.6 Ünlülerarası Ötümlüleşme

Ünlülerarası ötümlüleşme (intervokalische Senorisierung) *ötümsüz sürtüşmeli* (frikativ) und *patlamalı* (plosiven) ünsüzlerin ötümlülüşme olayıdır.

Türkçede

otağ → oda

kulüp → kulübü

katife → kadife

kap → kabı

hap → habı

kita → kitab

Almancada

Das mussz ich machen. [z]

Das hatd er doch gemacht. [d]

Das schaffv ich doch nicht. [v]

2.7 Ünlü Uyumu

Almancada olmayan ünlü uyumu Türkçede iki kısma ayrılır:

2.7.1 Büyük Sesli Uyumu

Türkçede *büyük sesli uyumu* (Palatalharmonie, große Vokalharmonie) bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlü kalınsa, ondan sonra gelen bütün hecelerin ünlüleri de kalın; ilk hecenin ünlüsü inceyse, ondan sonra gelen bütün hecelerin ünlülerinin de ince olmasıdır.

Örn. *kedi, tüylü, irilerini, biçimli, açılır*, vd.

2.7.2 Küçük Sesli Uyumu

Vardar (1988:148) *küçük sesli uyumunu* (Labialharmonie, kleine Vokalharmonie) “Türkçede yalın ya da eklerle uzatılmış bir sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü varsa, sonraki hecelerde de dar yuvarlak ya da geniş düz ünlüler bulunması yoluyla oluşan uyum.” şeklinde açıklamaktadır.

Örn.. *oralar, etler, ergen, uygun, vd.*

2.8 Son Ünlü Silinmesi

Son ünlü silinmesini (Elision) Vardar (1988: 187) “Bir sözcüğün sonunda yer alan bir ünlünün bir sonraki sözcüğün başında bulunan ünlünün etkisiyle düşmesi” şeklinde tanımlamaktadır.

Kohler (1977:214) bu olayı “Almancada iki /ə/ ünlüsünün her biri nasal ünsüzünün önünde bulunursa, ikinci /ə/ ünlüsü düşer” şeklinde açıklamaktadır.

Almancada

auf ebenem Boden

[bənəm] → [bnm]

die abgeschnittenen Rosen

[tənən] → [tnn]

3. DİĞER SES OLAYLARI

Ergin’e (1985:51) göre “Sözcüklerin ve sözcük dışında kalan diğer gramer birliklerinin kuruluşunda ve hayatında, seslerin belirli şartlar altında birleşmelerinin ve birlikte yaşamalarının gereği olarak görülen” diğer ses olayları şunlardır:

3.1 Son Ses Düşmesi

Vardar'a (1988:186) göre *son ses düşmesi* (Apokope), "Bir sözcüğün son sesinin kullanılmaz olması olayıdır." Türkçede /r/ ünsüzünde, Almancada /e/ ünlüsünde görülür.

Türkçede

serbest̲ → serbes

geliyor̲ → geliyo

bir̲ → bi

kışlağ̲ → kışla

sor̲ → so

okuyor̲ → okuyo

geliyor̲ → geliyo

yazıyor̲ → yazıyo

Almancada

zu Hause̲ → zu Haus

dem Kinde̲ → dem Kind

Niederlande̲ → Niederland

Norde̲ → Nord

Lande̲ → Land

Dorfe̲ → Dorf

dem Manne̲ → dem Mann

3.2 İç Ses Düşmesi

Vardar'a (1988: 124) göre *iç ses düşmesi* (Synkope, Ausstoßung) "Sözcük içindeki bir sesin kullanılmaz olması olayıdır."

Türkçede

Almancada

arşlan → aslan

hoch → höher

şurada → şurda

wollet → wollt

alın → alını

du sonnest → du sonnst

gönülüm → gönlüm

sollet → sollt

karın → karnı

dunkel → dunkler

Wille → willkommen

Adel → adlig

Schule → Schulklasse

Miete → Mietvertrag

Knuspe → knusprig

Sonate → Sonatine

3.3 Ses Türemesi

Vardar'a (1988:181) göre *ses türemesi* (Anaptyxe) “Bir sözcükte söyleyişi kolaylaştırıcı bir sesin, genellikle de bir ünlünün ("Sproßvokal") ortaya çıkması olayıdır.”

3.3.1 Ön Türeme

Vardar'a (1988:162) göre *ön türeme* (Prothese) “Bir sözcüğün önünde kökensel olmayan bir ses oluşmasıdır. Almancada bu tür türemeye ancak şivelerde rastlanır.”

Bir ünsüzün ön türemesi hecenin başında gerçekleşir. Ortografik olarak onu çoğunlukla hecenin ünlüsü izler.

Türkçede

Rum → urum

urmak → yurmak

lazım → ılazım

limon → ılimon

anbar → hanbar

elbet → helbet

raf → ıraf

utmak → yutmak

ıldız → yıldız

olta → volta

ayva → havva

Almancada

“ich → eich” (König, 1978: 162)

“Igel → Eigel” (König, 1978: 229)

“ich → äich” (König, 1978: 162)

3.3.2 İç Türeme

Vardar’a (1988: 124) göre *iç türeme* (Epenthese, Einschub) “Bir sözcüğün içinde kökensel olmayan bir sesin oluşması” olayıdır.

Türkçede

faide → fayda

kılıç → kılıç

kızamık → kızızamık

puan → puyan

mai → mayi

zaif → zayıf

fıat → fıyat

psikoloji → pisikoloji

tren → t̄iren   laik → layık
daire → dayre
ait → ayit

Almancada

“Bruder → Brauder → Broder → Brueder → Brüeder

müde → muad → müed → miad → möid

dreschen → droschen → draschen” (König, 1978: 146, 148, 150, 155)

Almancada iç türeme örnekleri genel olarak *artsüremli* (diachronisch) olarak görülmektedir.

3.3.3 Son Türeme

Son türeme (Vokalepithese) “Bir sözcüğün sonunda kökenselel olmayan bir sesin belirmesidir.” (Vardar, 1988: 186) Bu ses olayı ile ilgili aşağıdaki örnekler bulunmaktadır:

Türkçede

Almancada

kehrüba (Farsça) → kehrübar (Türkçe) “Junge → Junger” (König, 1978: 166)

klein → kleine (artsüremli)

3.4 Göçüşme, Yer Değiştirme

Göçüşme, ses aktarımı veya yer değiştirme (Lautversetzung) Vardar’a (1988: 109) göre “Bir sözcük içinde birbirini izleyen iki sesbirimin yer değiştirmesidir.” Vardar (1988:247,109) hece düşmesi olayını “göçüşme” olarak nitelerken, Ergin (1985:52) bu olayı “yer değiştirme” olarak niteler.

Türkçede

Almancada

yalnız → yanlız

dunkel → dunkler

kibrit → kirbit   “trocken → trockner” (Schulz-Griesbach,1982: 126)
karyola → kayrola   klein → klien
memleket → melmeket   Ziege → Zeige

3.5 Hece Düşmesi

Hece düşmesi (Silbenschichtung) bir sözcükte artarda gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin düşmesi olayıdır.

Türkçede

pekiyi → peki
pazarertesini → pazartesi
pastahane → pastane
hanımefendi → hanfendi
eczahane → eczane
postahane → postane

Almancada

gehen → Gehweg
kaufen → Kaufhof
spazieren → Spaziergang
Holunder → Holder

Almancada yalnızca bileşik sözcüklerde hece düşmesi görülmektedir. Ama artsüremli örneklere de rastlanmaktadır.

3.6 Benzeşmezlik, Aykırılışma

Bir benzeşme kuralına uymaksızın “bir sözcükte yan yana gelmiş aynı cinsten iki sesin birbirinden ayrılması”(Ergin,1985:53) diye tanımlanan *benzeşmezlik, aykırılışma*'ya (Entähnlichung, Dissimilation) “benzeşmeme” de denilebilir. Türkçe ve Almancada nadir olarak rastlanır.

Türkçede

attar → aktar
aşçı → ahçı

Almancada

“Schwiegermutter → Schwiegermuater, (König. 1978: 168)

fıncan → fılcın

zelzele → zerzele

ıurdar → ıundır

3.7 İkileme

İkileme (Verdoppelung) Bir ünsüzün iki kez söylenmesi olayıdır. Genelde ünsüzlerde görülür. Türkçe ve Alıncada nadiren rastlanır.

Türkçede

yedı → yeddi

sekiz → sekkiz

dokuz → dokkuz

ana → anne

Alıncada

“Schwiegervater → Schwiegervatter” (König, 1978: 168)

3.8 Tekleşme

Tekleşme (Degemination) adı verilen bu ses olayı, iki ünlü ya da iki ünsüzün yakın bir ünlü ya da ünsüze dönüşmesi olayıdır.

Türkçede

hammal → hamal

kerre → kere

Alıncada

“es hallt → der Halt

es wallt → der Wald” (Mertens. 1965: 241)

beharren → [be'hart]

3.9 Kaynaşma

Vardar’a (1988: 138) göre *kaynaşma* (Fusion) “bir sözcükte yan yana bulunan iki ögenin çözümlene yapamayacak denli iç içe girmesi” olayıdır.

Türkçede

Alıncada

ne için → niçin

gibt es → gibt's

ne oldu → noldu

geht es → geht's

kahve altı → kahvaltı

3.10 İki Ünlünün Yan yana Gelmesi

Bu olay, iki ünlünün arasında bulunan ünsüzün erimesi sonucu ortaya çıkar.

Türkçede

Almancada

soğuk → souk

gehen → [ge:ən]

boğuk → bouk

Beziehung → [bezi:uŋ]

kâğıt → kâıt

3.11 Orta Hece Ünlüsünün Değişmesi

İki ve ikiden çok heceli sözcüklerin orta hece ünlüsünde bazen oluşan değişikliklerdir. *Orta hece ünlüsünün değişmesi* (Veränderung des Innensilbenvokals) Almancada sıfatların derecelendirilmesinde ve çoğul adlarda görülür.

Türkçede

Almancada

bazan → bazen

lang → länger

başlıyor → başlıyor

hoch → höher

“Maral → Meral” (Eren. 1987:8)

klug → klüger

Dach → Dächer

Ball → Bälle

Fuß → Füße

3.12 Yuvarlaklaşma

Bazı sözcüklerde dudak ve dudak-diş ünsüzleri düz ünlüleri yuvarlaklaştırır. Almandada bu tip yuvarlaklaşma görülmez.

“kilim- im [kilim- im]	‘mein Teppich’	köy- üm [køy- ym]	‘mein Dorf’
kız- ım [kwz- wm]	‘mein Mädchen’	koz- um [koz- um]	‘meine Walnus
ev- im [ev- im]	‘mein Haus’	gül- üm [gyl- ym]	‘meine Rose’
kaz- ım [kaz- wm]	‘meine Gans’	kuş- um [kuş- um]	‘mein Vogel’ ”

(<http://www.uni-leipzig.de/~jtrommer/phonologie06/p24.pdf>)

SONUÇ

Bir dilin temel yapı taşları olan sesler, yine o dilin temel ses kuralları içerisinde ahenkli bir biçimde bulunmakta; kök, ek, hece, sözcük ve sözcük gruplarını oluşturmaktadır. Bu oluşumda birbirlerinden oldukça etkilendiklerini görmekteyiz. Bu etkileşimde dildeki doğal değişim ilkelerinden olan zordan kolayla ilkesi de temel etmenlerdendir. Eğer bir dili güzel kullanmak ve bir dile hâkim olmak isteniyorsa, bu dilin ses kurallarını ve ses değişim olaylarını da iyi bilmek zorunludur.

KAYNAKLAR

Duden 5, Das Fremdwörterbuch. 7. baskı, Mannheim: 2001.

- Doğan Aksan Armağanı. A.Ü. DTCF Yayın No: 366, Ankara, 1998.
- Eren, Hasan; Zülfikar, Hamza. Türk Dili I, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No: 111, Ankara: 1987.
- Ergin, Muharrem. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1985.
- Kohler, Klaus J. Grundlagen der Germanistik Einführung in die Phonetik des Deutschen. N, 4. gözden geçirilmiş baskı, Marburg: G. Elwert Yayınevi, 1977.
- König, Werner. DTV- Atlas zur deutschen Sprache., 1. baskı, Münih: Deutscher Taschenbuch Yayınevi, 1978.
- Martens, Carl und Peter. Phonetik der deutschen Sprache. Münih: Max Hueber Yayınevi, 1965.
- Rothenhagen, R. Phonetischer Grundkurs der deutschen Sprache für Tschechischsprecher. Brno: 2002.
- Schulz, Dora; Griesbach, Heinz. Grammatik der deutschen Sprache. 11. baskı, Münih: Max Hueber Yayınevi, 1982.
- Vardar, Berke. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: ABC Kitabevi, 1988.
- Wangler, Hans-Heinrich. Grundriss einer Phonetik des Deutschen. 4. gözden geçirilmiş baskı, Marburg:N. G. Elvert Yayınevi, 1983.